

Det kongelige danske Landhusholdningsselskabs præmiebægre fra selskabets stiftelse 1769 til 1832

Af *Marie-Louise Jørgensen*

For mange år siden arvede jeg et lille sølvbæger (fig. 5), som i 1829 var blevet tildelt en forfader, der havde gjort en indsats for biavlens herhjemme. Giveren i sin tid var Det kongelige, danske Landhusholdningsselskab, hvis historie blev skrevet ved selskabets 150-års jubilæum 1919 af dets sekretær, senere kontorchef H. Hertel.¹ I anledning af 200-års fødselsdagen 29. januar 1969 udkom Erhvervshistorisk Årbog som festskrift med titlen: »For fædrelandets bedre flor«. Årbogens artikler falder i to hovedafsnit; det første beskæftiger sig med selskabets mænd, mens det andet drejer sig om dets virke; sidstnævnte emne belyses bl.a. af Ole Degn i hans afhandling: »Flids og vindskibeligheds belønning. Præmiesystemet, præmievinderne og deres arbejde 1769–1967«.²

Landhusholdningsselskabet hører til de sammenslutninger eller foreninger med mål af faglig art, som oprettedes ved midten af 1700'erne. 1742 var Det kongelige danske Videnskaberne Selskab blevet stiftet, og tre år senere, i 1745, Det kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie. Et Almindeligt Præmieselskab for Danmark var uden held forsøgt dannet i begyndelsen af 1750'erne.³ Derefter vedtog Videnskaberne Selskab i 1767 at udskrive prisopgaver for at selskabet skulle blive kendt – også i udlandet – som en forening af lærde. Ved resolution af 25. december samme år skænkede

Marie-Louise Jørgensen, f. 1928, redaktør ved værket *Danmarks Kirker*, udg. af Nationalmuseet, har skrevet artikler om kirker, hovedsagelig deres indretning og inventar.

kongen en sum penge, hvis renter skulle bruges til tre præmier for de bedste afhandlinger om tre af selskabet udvalgte emner inden for historie, fysik og matematik.⁴

Angående Landhusholdnings-selskabet fortæller Ole Degn, at perioden 1770–1832 var dets egentlige præmieperiode. Det fremgår således, at det fra begyndelsen var tænkt som et præmieselskab. Meningen var at opmuntre landmanden, kunstneren og handelsmanden med præmier og priser. Næsten hvert år i hele perioden udsendtes en fortegnelse over de arbejder og forsøg, selskabet ønskede udført med angivelse af de præmier, man kunne vinde. Antallet af opgaver varierede meget i årenes løb; oprindeligt var det ca. 55, omkring 1790 nåedes højdepunktet med ialt 170 opgaver for i 1832 at være reduceret til 3 teoretiske og 12 praktiske. Herefter udsendtes ikke længere prismaterielister. I selskabets allerførste år har det i enkelte tilfælde præmieret en mand for betydelig indsats, selv om det ikke drejede sig om løsningen af en i forvejen stillet opgave. Disse belønninger gaves i form af sølvpokaler; i øvrigt bestod præmierne i periodens første halvdel af medaljer eller belønninger i penge.

19. december 1804 besluttede man efter forslag af selskabets præsident, kommandør Poul Løvenørn, at gå over til en ny form for præmiering, idet man efter engelsk mønster ville tildele sølvbægre.⁵ Det var dog stadig ikke anderledes end, at den mand, der havde mere brug for pengene, kunne få bægerets værdi udbetalt. Det vides ikke, hvor mange der har benyttet sig af denne mulighed. Men navnene på alle præmiemodtagerne kendes og er opført i den bog, Landhusholdnings-selskabet, ved Erling Mortensen, udsendte i anledning af 200-års jubilæet: De viste vejen. Heri anføres de personer, som fra 1804 til 1969 er blevet belønnet, tillige med begrundelsen for præmie-tildelingen.

Sølvbægrene⁶ har man hidtil ikke ofret megen opmærksomhed; de fleste skjuler sig antagelig rundt om i private hjem, men nogle stykker er dog kommet i offentlig eje. En forespørgsel til landsdels- og lokalmuseer har givet kendskab til en lille snes bægre fra den egentlige præmieperiode, samt to af de pokaler, der uddeltes i årene lige efter selskabets stiftelse. Den ene befandt sig i Møntergården i Odense, indtil dette museums sølvsamling blev stjålet 1972. Den kendes fra fotografier, hvilket muliggør en sammenligning med den anden (fig. 1), som

Fig. 1. Pokal 1771 (Norsk Folkemuseum fot.).

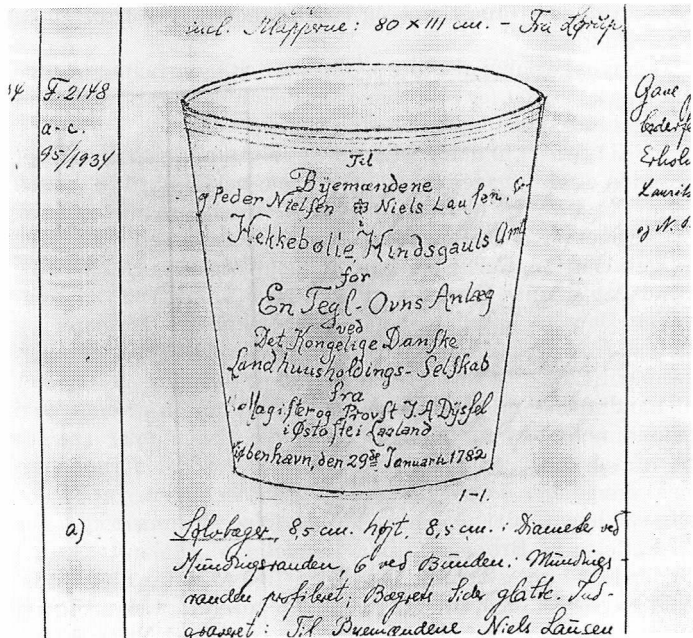

Fig. 2. Skitse i museumsprotokollen af det nu stjålne bæger fra 1782 (Møntergården, Odense fot.).

ejes af Norsk Folkemuseum i Oslo.⁷ De er næsten identiske, udført i begyndende klassicistisk stil af den højt ansete, københavnske sølvsmed Sivert Thorsteinsson. Begge står på en rund fod i to afsæt, der bliver smallere inden overgangen til den nederste skålformede del af korpus, som smykkes af drevne blomsterguirlander heftet op med et bånd, hvori hænger tom medaljon. Herover er der på den glatte del graveret en tavle med to overflødhedshorn foroven og inden for rammen versalindskriften: »Det kongelige danske Landhuusholdningsselskab oversendte dette med mere« og på modstående side: »Til den velfortiente norske Bonde Niels Ivstesen Eydet paa Hitteren i Trondhiems Amt for at ære og belønne hands ugemeene Fliid og Vindskibelighed i Agerbruget. 1771«. ⁸ På låget tre ovale, drevne laurbærkranse hvori navnene: »Cornelia«, »Sa-

racierstina« og »Jusstina«, og langs randen: »For Kongen og Fædrelandet«.

Den fynske pokal adskilte sig kun ved at have nedhængende bladværk i stedet for medaljoner fornedet på korpus og ved at mangle indskrift i lågets laurbærkranse.⁹

Indtil tyveriet af den odenseanske sølvsamling ejede museet desuden et glat bæger (fig. 2) givet som belønning 1782, altså før det besluttedes at tilkende sølvbægre som præmie. Det var overdraget: »Til Byemændene Niels Lausen, Søren Lausen, Jørgen Hansen, Gorne Hansen og Peder Nielsen i Hekkebølle, Hindsgauls Amt i Fyhn for en Tegl-Ovns Anlæg ved Det Kongelige Danske Landhuusholdnings-Selskab fra Magister og Provst J. A. Dyssel i Østofte i Laaland. Kiøbenhavn, den 29de Januarii 1782«. ¹⁰ Provsten var selv få år forinden blevet æret af Landhuusholdningsselskabet og udsatte nu en præmie som belønning for løsning af en stillet opgave. Præmien er omtalt i de af selskabet udgivne »Skrifter«, ¹¹ hvor der foruden en række medaljer blandt de uddelte præmier nævnes endnu et par sølvbægre, det ene med låg og følgende indskrift: »For Afskaffelse af Brudegave paa Landet i V. Molands Sogn i Nedenæs Lehn, skienker det Kongelige Danske Landhuusholdningsselskab dette Bæger til en ærefuld Erindring og Brug der paa Stedet. Hr. Justitsraad og Foged Niels Scythe gav Anledning, Bonden Tollef Nielsen Froholt første Exempel. Kiøbenhavn, den 29de Jan. 1782«. Oplysningen om at bægeret er forsynet med låg, kunne tyde på, at det er en af de fine pokaler, der af selskabet benævnes bæger, således som det også vides at være tilfældet med den fynske pokal.¹²

De kendte bægre fra den egentlige præmieperiode falder i to grupper; den første omfatter bægre udført af Københavner-sølvsmiden Lorentz Christophersen Linde, der 1804 var blevet oldermænd i lauget. Efter hans død 1809 fastholdtes bægrenes udformning så godt som uforandret, hvorimod der synes at være flere mestre, indtil hofguldsmeden Poul Resen Eggensen, i hvert fald fra 1825 leverede præmiebægre af et ganske andet udseende.¹³

Det var ikke alene ideen med at uddele sølvbægre som præmie, der stammede fra England, men også de ældste bægres enkle cylinderform og dekorationen bestående af en spinke, graveret rankebort. En sådan empiregravering blev almindelig på europæisk sølvtøj fra o. 1800, men var særlig

Fig. 3. Bæger udført af Lorentz Christophersen Linde 1806 (Norsk Folkemuseum fot.).

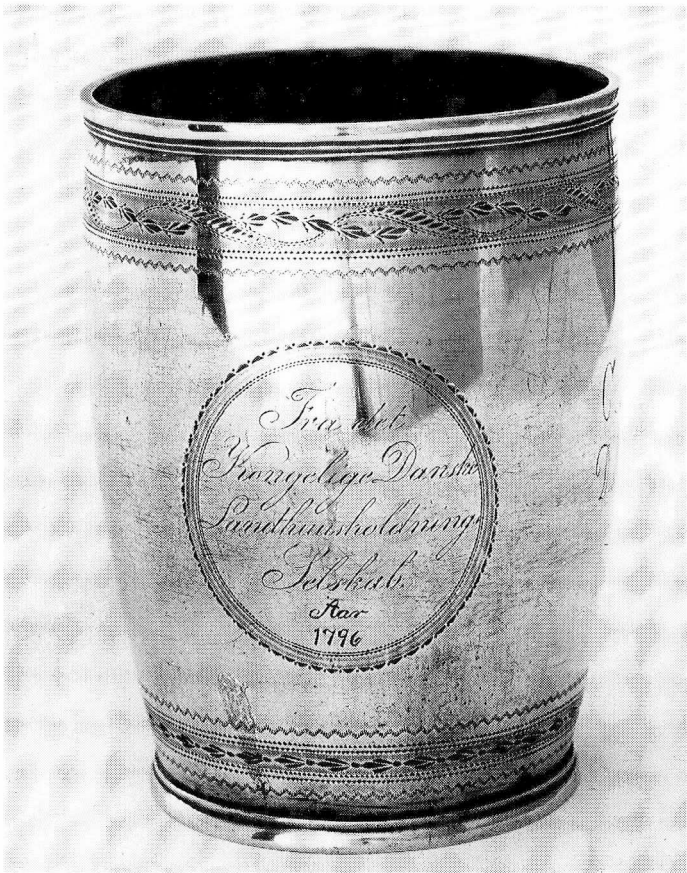

Fig. 4. Bæger antagelig udført af Nicolai Christensen 1815 (Norsk Folkemuseum fot.).

udbredt i England. Derfra kom stilen her til landet med de forholdsvis mange pletvarer, der kunne erhverves for en overkommelig pris, og navnlig med de rigt illustrerede kataloger, som fabrikanterne udsendte.¹⁴

Landhusholdningsselskabets præmiebægre følger moden, de er glatte og let koniske; de fleste har bevaret et hvælvet låg

med knop i form af en kugle. Forneden og under mundingsprofilen er graveret en empirebort; to tilsvarende, mere spinkle mønstre danner et cirkelfelt på hver side. I det ene står, ligesom på pokalerne: »Fra Det Kongelige Danske Landhuusholdnings Selskab«, i det andet navnet på den person, bægeret er givet til, samt hvornår og hvorfor. Af denne type er selskabet nu i besiddelse af et, som i sin tid tildeltes gårdmand Rasmus Nielsen Nærum i Søllerød.¹⁶

Stort set er periodens bægre ens, kun de graverede borter er lidt forskelligt udformede, og navneindskrifterne naturligvis. I øvrigt er den eneste forskel størrelsen, som i højden varierer fra 10 cm til godt 15. Denne uoverensstemmelse har sin forklaring, idet man havde besluttet, at der skulle være ialt seks bægre svarende til seks grader af belønninger, ligesom det allerede brugtes ved tildelingen af medaljer. Under bægeret graveredes dets nummer, f.eks. angives Landhuusholdnings-selskabets ovenfor nævnte bæger at være det 4. og det gengivne (fig. 3), som er i Norsk Folkemuseum, har nummer 2, hvilket svarer til den større sølvmedalje (der havde en værdi af 35 rigsdaler). De øvrige bægre gjorde det ud for 50 rigsdaler (det største) og 25, 20, 15 og 10. Det bestemtes også, at vægten skulle angives; på det norske står således: »18 lod 1 q 2 st« (ca. 270 gr.), men denne regel er ikke altid blevet efterlevet.

Fra 1809, det var det år Lorenz Christophersen Linde døde, findes et bæger i privateje, kendt fra en udstilling i Stavanger.²¹ Det ligner til forveksling de ældre, men stemplerne står for Martin Westrup, der ligesom en ældre broder var oplært hos faderen, Thomas Westrup i København. Det er imidlertid ikke ualmindeligt på denne tid, at flere sølvsmede – eller tinstøbere for den sags skyld – producerede genstande med ens udseende. Endelig kan man tænke sig samme forhold, som i Sverige er konstateret vedrørende en senere periode, at mestermerket angiver den guldsmed, der har solgt det pågældende stykke.²²

To bægre fra henholdsvis 1815 (fig. 4)²³ og 1818 adskiller sig fra de her beskrevne blot derved, at siderne er let udbugende, så at de virker tøndeformede. Ændringen skyldes sandsynligvis en ny leverandør. Det var hofguldsmeden Nicolai Christensen, der ligesom forgængerne var oldermænd, men rigtig nok først fra 1821. Han leverede ikke alene bægre til Landhuusholdningsselskabet, men også til et af de lokale land-

ejer	mester- mærke	Kbh. bymærke	gardein- mærke	måneds- mærke	højde uden låg	højde med låg	num- mer	modtager
Norsk Folkemuseum, Oslo ⁷	STS	1771	F	vædderen		31		
Møntergården, Odense ⁹	STS	1771	F	vædderen	27,8			
Møntergården, Odense ¹⁰	JS?	1782	F	vædderen	8,5			
privateje ¹⁵	LCL	1805	F	tyren	14,2	x	3	Sandflugtskomissær Thorlund (Hjørring amt)
Landhusholdningsselskabet ¹⁶	LCL	1805	F	tyren	10,5		4	Bonden R. Nielsen (Københavns amt)
Det nationalhistoriske museum, Frederiksborg ¹⁷	LCL	1806	F	vand- mand?	10,5	x	4	Gårdmand Peder Pedersen (Københavns amt)
Norsk Folkemuseum ¹⁸	LCL	1806	F	tyren	11,2	x	2	Odelsbonden Ole Christophersen (Kristiania amt)
Købstadmuseet Den gamle By ¹⁹	LCL	1806?	F	?	10,1	x	4	Gårdmand Jens Johansen Bam- berg (Århus amt)
privateje ²⁰	LCL?	1807	F	?	15,2	x	?	Gårdmand Peder Poulsen
privateje, Norge ²¹	MW	1809	F	vædderen		15,8	4	Lensmand Aasmund Stuhoug på Hauge (Norge)
Norsk Folkemuseum, Oslo ²³	NC?	1815?	F	stenbuk	13,5		2	Ole Backe, Asgaards Strand (Norge)
privateje	NC	1818	F	krebsen	14		2	Andreas Kliim (Sorø amt)
Lemvig museum ³⁰	Eggersen	1825			13,5	x	1	Bonde Christen Borup (Ring- købing amt)
Museet for Holbæk og omegn ³¹	Eggersen	1825	N	løven	9,6		5	Skolelærer Petersen, Jyderup (Holbæk amt)
Kulturhistorisk museum, Randers ³²	Eggersen	1826	N	vædderen	11,9		4	Selvejer Hans Henrik Hansen (Viborg amt)
Landhusholdningsselskabet ²⁹	PRE	1829	F	krebsen	12,8	x	1	Gartner G. H. Koch (Århus amt)
Nationalmuseet, 3. afd. ²⁷	PRE	1829	F	krebsen	11,5		4	Anders Peder Nielsen (Hjørring amt)
Samsø Museum, Tranebjerg ²⁵	PRE	1829	F				4	Jens Larsen Aaling (Holbæk amt)
privateje	PRE	1829	F	krebsen	8,5		6	Thomas Ørbech (Ribe)
Møntergården, Odense ³³	PRE	1836	M	krebsen	9		6	Jørgen Andersen (Odense amt)

økonomiske selskaber, der i 1800'ernes første årtier blev oprettet i forskellige egne af landet. Her er tale om det i Holbæk amt, som stiftedes 1812, men først 1816 begyndte uddeling af præmiebægre. Museet i Holbæk ejer et bæger fra 1824, Det nationalhistoriske museum på Frederiksborg et andet (fra 1819) og Nationalmuseet et tredje (fra 1817), alle identiske såvel indbyrdes som med Landhusholdningsselskabets.²⁴

Af den yngste type, som Landhusholdningsselskabet uddelte i 1820'erne, kendes syv bægre, hvoraf et er udstillet på museet i Tranebjerg på Samsø.²⁵ Det er udført 1829, altså i slutningen af den egentlige præmieperiode, af den københavnske mester og oldemand, Poul Resen Eggensen. Bægeret er glat og dekoreret med en lav stavbort eller rifling over standkanten og en dreven bladbort under den udsvajede mundingsrand. På den ene side er der indprikket en oval, hvori donatoren anføres. På den modstående side i en tilsvarende oval læses: »Til Gaardmand Jens Larsen Aaling i Langemark for almeennyttig Vindskibelighed«.

Foruden sølvbægeret ejer museet på Samsø også det diplom, der fulgte med, og som fortæller, hvori vindskibeligheden bestod. På et møde i 1807 var det nemlig blevet vedtaget, at selskabets belønninger skulle ledsages af et dokument, som begrundede tildelingen af æresbeviset, hvilket nok fremgik af bægrenes indskrift, men ikke af medaljernes. 1811 foranledigede Jonas Collin, der to år tidligere var tiltrådt som præsident, endvidere, at vinderens navn blev graveret langs medaljens rand.

I »Efterretninger fra det Kongelige Landhuusholdningsselskab angående indkomne Afhandlinger, Beretninger og Præmieæskninger m.m. og om de Præmier og Understøttelser, som, i Anledning deraf, ere tilkjendte« kan man i den årgang, der dækker vinteren 1828–29 læse nærmere om gårdmanden på Samsø. Han anlagde i 1821 et teglbrænderi, som skulle være det første anlæg af den slags på øen, og havde årlig brændt 8–10.000 mursten, som køberne havde været tilfredse med. I 1826 begyndte han som et forsøg at brænde kakkelovne af ler og solgte samme år 12 af dem til folk på stedet. Da ovnene viste sig hensigtsmæssige i brug og endda var mere brændselsbesparende end de ovne af mursten, der sædvanligvis brugtes hos »den fattigere klasse«, blev han opmuntret til

Fig. 5. To bægre udført af Poul Resen Eggensen 1829. Det største, som er et 4. bæger, i Nationalmuseet, det mindste, et 6. bæger, i privateje (Lennart Larsen fot.).

at udvide fabrikationen. Han forfærdigede året efter 25 lerkakkelovne, hver bestående af syv plader, hvis udvendige side havde en sortblå glasur, så at ovnene, der tillige havde en ret god form, helt lignede dem af jern. Lerovnene solgte han for 10–12 skilling stykket. To mænd, som havde købt disse ovne, attesterede tillige med amtsprovsten og birkedommeren gårdmandens ansøgning om belønning, hvorefter Landhuusholdningsselskabet tilkendte Jens Larsen Aaling selskabets fjerde sølvbæger i erkendelse af, at en del penge, som ellers gik ud af landet til køb af jernkakkelovne, kunne spares ved denne nyttige industri.²⁶

Nationalmuseets 3. afdeling har et bæger (fig. 5) magen til det på Samsø og ligeledes udført af Poul Resen Eggensen 1829. Det blev givet til Anders Peder Nielsen i Rakkeby (Vendsyssel) »som Opmuntring til fortsat Stræben«. ²⁷ A. P. Nielsen havde i 12 år forestået den hans moder overdragne fæstegård under Hæstrupgård. Han var 19 år gammel, da han efter stedfaderens død havde tiltrådt gårdens bestyrelse som den ældste af seks søskende. Foruden en forbedring, han foretog i indmar-

kens drift, opdyrkede han 24 tdr. sædeland af gårdens hede, som tidligere henlå til næsten ingen nytte. Det var et arbejde, der krævede megen anstrengelse, da mange huller og hulveje måtte fyldes, hvorfor der blev kørt 6000 læs jord fra de mange tuer, brinker og gamle, forfaldne diger, som blev sløjfede. Over 4000 læs mergel blev desuden tilført heden, og der blev gravet over 250 favne nye grøfter til vandafledning. Ved disse forbedringer blev den rå hedejord omdannet til frugtbart agerland, som foruden hvede og andre sædearter ydede frodige kløverafgrøder. Derved var det blevet muligt for ham at forøge gårdens besætning med mere end en trediedel, og desuden var kreaturerne af en bedre race end tidligere. Blandt gårdens syv-otte heste var to af stutteri-kommisionen indbrændte hopper, hvorpå han ved stutteridygtige hingste havde tillagt en del føl. Desuden var 14 store høveder og 20 får af forædlet race; i det hele taget havde han bragt gården i så god stand, at moderen havde kunnet afbetale sin gæld og give sine yngre børn en god opdragelse.

Et mindre bæger af denne type tilkendtes samme år borger og lærredshandler i Ribe, Thomas Ørbech, som sjette bæger »for betydelig biavl« (fig. 5). Stiftsprovst Frost, borgmester Heilmann, stempelpapirsforhandler Warming og købmand Poulsen attesterede, at Thomas Ørbech i en lang årrække »med særdeles iver og held havde lagt vægt på biavl«, så at han i august måned det foregående år var i besiddelse af 90 gode, vinterfærdige bistader. Han havde også flere gange solgt og bortgivet af sine sværme; således solgte han 1826 ikke mindre end 26. Biavl havde en ikke ringe betydning; biernes honning var væsentlig som sødemiddel, og voks brugtes til lys endnu et stykke op i 1800'erne. Lovgivningen indeholdt ligefrem bestemmelser om bier, og der blev allerede i 1600'erne skrevet afhandlinger om deres røgt og pleje. Det var derfor kun naturligt, at Landhusholdningsselskabet straks de første år udsatte prisopgaver og præmier vedrørende dette emne. Helt ind i 1860'erne opmuntredes dygtige biavlere ved pengepræmier eller sølvbægre.²⁸

Et fjerde bæger fra 1829 ejes af Landhusholdningsselskabet og adskiller sig fra de tre andre ved at være forsynet med hank og låg.²⁹ Det blev givet til gartner G. H. Koch, Frisenborg, og er et »1. bæger«, hvilket må være årsagen til, at der er gjort mere ud af det end de andre, der var »4.« og »6. bæger«.

Fig. 6. Bæger tildelt som 1. præmie 1825, udført af Poul Resen Eggersen. I Lemvig museum (Niels Elswing fot.).

Teorien bekræftes af et andet »1. bæger« fra 1825, som findes i Lemvig museum (fig. 6).³⁰

Efter 1832 holdt Landhusholdningsselskabet helt op med at udsende lister over arbejder, det ville præmiere. Man nøjedes med at belønne særlig beundringsværdige arbejdsindsatser. Et eksempel herpå havde Møntergården i Odense i et bæger fra 1836, tildelt Jørgen Andersen fra Indslev for mønsterværdig vindskibelighed (fig. 7). Det er ligesom bægerne i den nævnte gruppe udført af P. R. Eggersen og svarer til hans andre,

Fig. 7. Bæger udført af Poul Resen Eggersen 1836, dvs. efter den egentlig præmieperiodes ophør (Møntergården, Odense fot.).

bortset fra borternes mønster.³³ Af det kendte materiale ser det ud til, at disse er blevet ændret hvert år på bægrene i den yngste gruppe.

Til slut skal det som et kuriosum anføres, at en af selskabets medaljer har fundet anvendelse i låget på et musselmalet porcelænskrus, som findes i Nationalmuseets 3. afdeling (fig. 8). I bogen om Kongelig dansk Porcellain skriver Bredo Grandjean, at den kongelige porcellainsfabrik begyndte at fremstille de cylinderformede krus i 1776 eller 1777, og da der ikke er bevaret afregninger med sølvsmede vedrørende låg, går han ud fra, at kunderne selv har sørget for at lade sådanne påmontere. Denne teori bekræftes af ovennævnte krus; dets låg

Fig. 8. Musselmalet krus med søvlåg, hvori indfældet en af Landhusholdningsselskabets medaljer (Lennart Larsen fot.).

er lavet af sølv, og midt i det er Landhusholdningsselskabets sølvmedalje indfældet, således at man på undersiden af låget læser følgende versalindskrift: »Beviis paa en god Borgers udviiste patriotiske Fliid«; på oversiden, der var medaljens forside står langs randen: »Det Kongelige danske Landhuus-

holdnings Selskab« og under to korslagte neg omkring merkurstav, med mindre bogstaver: »Oprettet d XXIX Ian MDCCLXIX«³⁴ Låget prydes i øvrigt af empiregraveringer med ovaler hvori: »Peder Rasmussen Anne Jensdatter, IPS, 1800, AK I S, P I S, 1845 og Dt S D«. På lågets rand mesterstempel, sammenskrevet MD over 1800 i rektangel for Mads Sørensen Drejer og Hillerøds bymærke 1799.

Det kan ikke undre, at Landhusholdningsselskabets medaljer, ligesom det var tilfældet med pokalerne og de yngre bægre, fremstilledes af betydelige kunstnere og håndværkere. Stemplerne til den store prismedalje blev således skåret af Daniel Jensen Adzer, ubetinget sin tids dygtigste medaljør, og Johan Henrik Wolff, begge medlemmer af selskabet. Wolff udførte desuden 1771 en mindre prismedalje, hvis forside billedhuggeren Johannes Wiedewelt havde givet tegning til. Det er denne medalje, der er brugt i låget på Nationalmuseets krus.

Noter

1. H. Hertel: Det kgl. danske Landhusholdningsselskabs Historie, I, 1769–1868, 1920; II, 1869–1918, 1919.
2. Erhvervshistorisk Årbog XIX, 1968, s. 192–254. – I Aarhus Stifts Aarbøger XXII, 1929, s. 167–72, skrev Johannes Tholle om Landhusholdningsselskabets Præmieringer og øvrige Arbejde i Havesagens Tjeneste i Aarhus og Skanderborg Amter.
3. Det danske landbrugs historie, II, 1536–1810, red. Claus Bjørn, 1988, s. 295.
4. C. Molbech: Det kongelige Danske Videnskabernes Selskabs Historie i dets første Aarhundrede 1742–1842, 1843, s. 144.
5. Hvo af de præmievindende, som ønskede det, kunne i stedet for de større sølvmedaljer modtage et sølvbæger af lige værd, forsynet med en indskrift hvorfor, til hvem og hvad tid det var givet, samt med selskabets navn. – Et sådant hæderstykke kan landmanden, uden just at ville bramme dermed, sætte frem på sit bord, det kan opmuntre til mangen nyttig og hæderlig dåd, og ved at gå fra hånd til hånd i familien erindre efterslægten om at ligne forfædrene (Handels- og Industrie-Tidende. No. 94. 9. November 1804). – I sin artikel: Landboreformer og malerkunst. Om billedkunst som kilde til historieoplevelse, i Bol og By, 1988:1 (s. 89, note 15) påpeger Margit Mogensen den løbende kontakt med England rent landbrugsfagligt.
6. Jeg takker dr. phil. Sigurd Schoubye, som har været så venlig at sende mig sit materiale om bægre uddelt af Landhusholdnings-

- selskabet. Ligeledes rettes en tak til de museer, jeg har ulejliget med forespørgsel om evt. bægre i deres besiddelse.
7. Mus. nr. 996. Hidtil er den odenseanske pokal blevet betragtet som enligtstående. En forespørgsel til Norsk Folkemuseum vedrørende to andre bægre, som dr.phil. Sigurd Schoubye venligst havde gjort mig opmærksom på, resulterede i oplysningen om denne sjældne pokals tilstedeværelse.
 8. En gribende beskrivelse af de vanskelige forhold, hvorunder præmiemodtageren og hans kone arbejdede, er givet af J. Støren: Om den af det Kongelige Danske Landhuusholdnings-Selskab belønnede Norske Bonde Niels Iustesen Eydet, hans ugemeene Fliid og Vindskibelighed, i *Magazin for Patriotiske Skribentere*, hvori Politiske, Moralske og Historiske Materier uden Bekostning indføres. 1771. No. 46 & 47. – Ifølge denne betænkning bestod belønningen foruden pokalen også af en guldmedalje.
 9. Gengivet i *Erhvervshistorisk Årbog* 1968, s. 205, og Erik Lassen: *Dansk Sølv*, 1964, s. 232. Udstillet 1953 i det danske Kunstindustrimuseums udstilling nr. 428: *Dansk Sølv 1550–1950*. Katalog nr. 223. – Om præmiemodtageren, se J. K. Trojel: Beretning til det Kongelige Danske Landhuusholdnings-Selskab, om Selv-Eyeren Jørgen Christensen i Kaarsebjerg i Fyen, hans berømmelige Vindskibelighed, i *Magazin for Patriotiske Skribentere* (jfr. note 8) 1771. No. 11 & 12.
 10. Mus. nr. F 2148a 95/1934. Allerede 1772 havde mag. Dyssel udsat præmien, jfr. *Skrifter, Første del*, 1776, s. LXXIV. – Kirkens embedsmænd formidlede på flere måder kontakten mellem Landhuusholdningsselskabet og befolkningen. Første gang ved selskabets oprettelse, da et cirkulære herom udsendtes til provsterne. Senere sendtes listerne over præmievindere til bisperne, der lod dem gå videre til præsterne, for at de kunne blive oplæst for almuen på kirkestævne (jfr. Ole Degn s. 201). Såkaldte kirkestævetavler er bevaret i adskillige kirker, jfr. *sagregistrene i Danmarks Kirker*, udg. af Nationalmuseet.
 11. *Sjette del*, 1800, s. XIV.
 12. *Skrifter, Første del*, 1776, s. LVIII. S. XXIII omtales en bonde, som for at hjælpe sin syge nabo, før han tænkte på sit eget, blev belønnet med »et sølvbæger med en ærefuld opskrift«.
 13. Vedrørende sølvsmedene se Chr. A. Bøje: *Danske Guld- og Sølvsmedemærker før 1870*. Bind I: København. Rev. udgave red. Bo Bramsen, 1979. Som titlen siger, gengives her de mærker, hvormed sølvsmedene stemplede deres arbejder og derudover københavnske by-, gardein- og månedsmærker. Desuden kan man læse om stempeling af sølv, og der gives korte biografier af kendte mestre samt en fortegnelse over deres arbejder.
 14. Som et eksempel kan nævnes Eric Delieb: *The great Silver Manu-*

- factory Matthew Boulton and the Birmingham silversmiths 1760–1790, London 1971. – Jfr. også Charles Oman: English Influence on Danish Silver, i Apollo, June 1949, s. 143–44. Se endvidere Gudmund Boesen s. 26 i Gudmund Boesen og Chr. A. Bøje: Gammelt dansk Sølv til Bordbrug, 1948, Erik Lassen: Engelsk sølvtøj og dansk. C. L. Davids Samling III, 1958, s. 179–227 og Bo Bramsen: Andreas Holm. En københavnsk sølvsmed 1735–1812, 1976, s. 153f.
15. Udstillet 1953 (jfr. note 9) kat. nr. 277.
 16. Afbildet Hertel I, s. 88 (jfr. note 1).
 17. Mus. nr. B 2822. Omtalt i museets katalog 1943, nr. 3662.
 18. Mus. nr. 1–23.
 19. Mus. nr. 2305.50. Gengivet i Erhvervshistorisk Årbog 1968, s. 211 og Købstadmuseet »Den gamle By«, årbog 168–69, s. 113.
 20. Udstillet 1953 (jfr. note 9) kat. nr. 279.
 21. Udstillet 1916, jfr. Thor Kielland og Helge Gjessing: Gammelt Sølv i Stavanger amt. Katalog over Stavanger Museums Sølvutstilling 1916 og de stavangerske Guldsmeders Historie, Stavanger 1918, nr. 390 og planche LVII.
 22. Christian Waagepetersen: Dansk sølv og plet 1850–1900. Katalog over udstillingen Kalundborg-Odense-Århus-Ålborg, 1975, s. 3.
 23. Mus. nr. 245.01. Norsk Folkemuseum, Oslo. – Københavnsstempet under bægerets bund læses som 1813 eller 1815. Imidlertid fremgår det af Skrifter. Nye Samling, 3. Bind, s. 459, at præmietildelingen fandt sted 1815. Årsagen til den graverede tilføjelse: »Aar 1796« er ikke fundet.
 24. Gengivet i Anders J. Eriksholm: Holbæk Amts økonomiske Selskab i Hundredeaaret 1812-1912, s. 64. Et andet bæger er afbildet i Museet for Holbæk og Omegn. Årsberetning 1979, s. 16 (inv. nr. 22.624). Frederiksborgmuseet inv. nr. B 648 og Nationalmuseet inv. nr. H 501.
 25. Mus. nr. 526/33.
 26. Om kakkelovne, se Ebbe Johannsen: Til den lune stues pris, i Skalk 1966, nr. 1 og Danske antikviteter af støbejern, 1982, s. 39f.
 27. Mus. nr. H 469.
 28. Jfr. Hertel I, s. 403–04.
 29. Gengivet i Hertel I, s. 87.
 30. For nærværende ikke nummereret.
 31. Afbildet i Museet for Holbæk og Omegn. Årsberetning 1984, s. 13.
 32. Mus. nr. R 4397.
 33. Mus. nr. 363/1957.
 34. Mus. nr. 7741/1958.